

'Treuren wil ik, eenzaam dwalen'

Hendrik Tollens over de dood van zijn dochtertjes

LOTTE JENSEN

'Ik ben diep, ontroostbaar diep bedroefd', schreef de Rotterdamse dichter Hendrik Tollens op 16 september 1814 aan zijn vriend Cornelis Loots.¹ Het overlijden van zijn ruim zes jaar oude dochter Jansje aan zinkingkoorts was hard aangekomen. Het 'engelachtig lief' meisje dat 'de wellust van het huisgezin' was, had plotsklaps het leven gelaten. Het voelde alsof een gezond lichaamsdeel bij Tollens was geamputeerd: 'Indien zich het gevoel der ziel door het dierelijk gevoel liet verklaren, dan zou ik zeggen: het is mij als of er my een stuk gezond vleesch met geweld uit het ligchaam gevlymd [gesneden] is geworden.'² De situatie was intens verdrietig. Zijn vrouw zat naast hem te huilen, maar hij kon haar pijn niet verlichten: 'Myne arme vrouw zit naast my te kryten; ik ben niet in staat haar te troosten'.³ Tollens hoopte dat een dergelijke 'smartelyke ervaring' zijn vriend Loots bespaard zou blijven.

Het was al de tweede keer dat Tollens een van zijn kinderen verloor. Ruim vijf jaar eerder, op 8 mei 1809, was zijn dochter Petronella Carolina op tweejarige leeftijd overleden. Over beide gebeurtenissen schreef Tollens een gedicht, waarin hij ruim baan gaf aan zijn emoties. Beide gedichten behoren tot de het genre van de 'huiselijkheidspoëzie', dat ongekend populair was in de eerste decennia van de negentiende eeuw en waarin alledaagse onderwerpen bezongen werden zoals geboortes, verjaardagen, huwelijken en sterfgevallen in de familiekring. Dergelijke gedichten waren geschreven in een eenvoudige en toegankelijke stijl, die de lezer recht in het hart moesten treffen. Tollens was de bekendste huiselijkheidsdichter in die tijd. Zijn werken verschenen in ongekend hoge oplagen. Zo werden er van de vierde druk van *Gedichten* (1821-1822) tienduizend exemplaren gedrukt.⁴ Ook de hierboven genoemde lijkgedichten op zijn dochters waren erin opgenomen. Ze staan in de rubriek 'Huisselijke stukjes' te midden van andere familietafereelen.⁵

De neerlandica Ellen Krol heeft opgemerkt dat de huiselijkheidspoëzie als 'een van de vroegste vormen van massaconsumptie' uit de geschiedenis van de Nederlandse dichtkunst kan worden gezien.⁶ Maar het genre wekte ook veel weerstand op. Tijdgenoten die hogere poëtische idealen erop nahielden, trokken fel van leer tegen dit soort kleinburgerlijke literatuur.⁷ Berucht is ook het snoeiharde oordeel van de negentiende-eeuwse criticus Conrad Busken Huet, die van slaapverwekkende poëzie sprak: 'Een domper is Tollens geweest, die in onze neiging tot nationale zelfvergoding ons heeft gestijfd; met

zijn burgerlijk ideaal van tevredenheid ons in slaap heeft gezongen; de melodien der eeuwigheid op een draaiorgel heeft gezet'.⁸ Tot op de dag van vandaag hebben Tollens en zijn huiselijkheidspoëzie te kampen met een negatief imago, al is er recent weer aandacht voor zijn werk gekomen.⁹

Deze bijdrage richt zich op de twee hierboven genoemde lijkgedichten van Tollens, waarbij ik wil laten zien dat de lectuur van beide gedichten aan diepgang wint wanneer ze in dialoog met andere teksten worden gelezen. Zo'n intertekstueel perspectief maakt duidelijk dat Tollens wel degelijk vakmanschap toonde in zijn ogenschijnlijk zo eenvoudige huiselijkheidsverzen. Hij varieerde bewust op bestaande teksten om er vervolgens zijn eigen draai aan te geven. Beide gedichten zijn dan ook te lezen als een kritisch commentaar op eerdere rouwteksten. Waar anderen nog een vorm van troost vinden in de gedachte aan een hiernamaals en de eeuwigheidswaarde van de poëzie, overheersen bij Tollens gevoelens van leegte en wanhoop.

Bij den dood van mijn tweejarige dochtertje

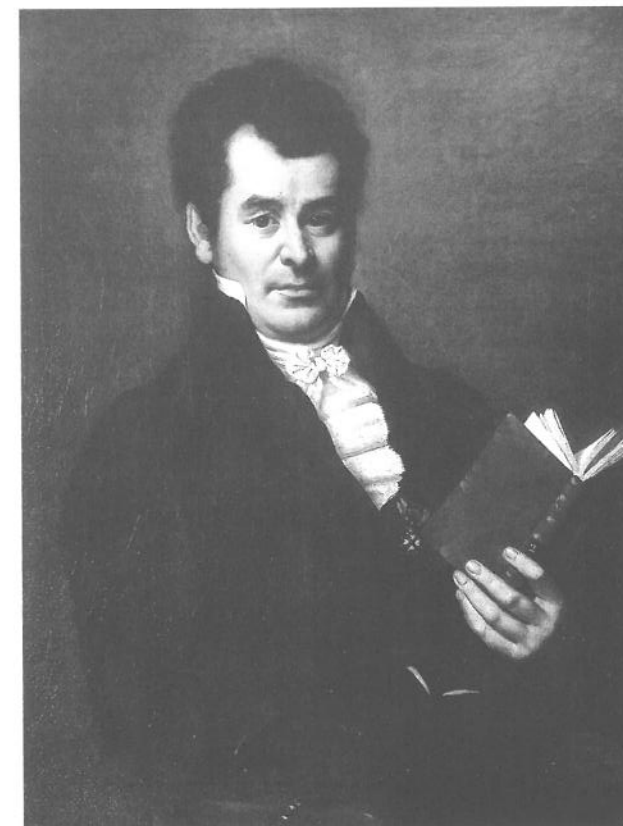
Op 8 mei 1809 overleed op tweejarige leeftijd Petronella Carolina. Zij was het vierde kind van Tollens en zijn vrouw Gerbranda Catharina Rivier, die in 1800 in het huwelijk waren getreden. Het was een controversieel huwelijk. Niet alleen was zij van gereformeerde huize, terwijl Tollens katholiek was, maar ze was ook de dochter van een acteur, Simon Rivier. Aan het toneelmilieu kleefde bepaald geen goede reputatie: theatergezelschappen reisden door het hele land om voorstellingen te geven en zaten vaak krap bij kas. Dat maakte de verbintenis tussen Tollens en de dochter van Rivier een hachelijke zaak. Beide jongelingen zetten hun wens om te trouwen echter door: ze trouwden in het geheim in Zeeland, ver van de familie vandaan. Nog geen jaar na de huwelijksvoltrekking werd hun eerste kind geboren, Carolus Petrus. In totaal zou het echtpaar tussen 1801 en 1822 twaalf kinderen krijgen, zes meisjes en zes jongens. Het laatste kind was een meisje en werd dood geboren. Twee dochtertjes vonden al op heel jonge leeftijd de dood, een gebeurtenis die diepe indruk op Tollens maakte.¹⁰

Bij de dood van zijn tweejarig dochtertje – de vierde in de rij kinderen – schreef Tollens een 121 regels tellend vers, dat als volgt begint:

Meimaand, komt ge uw cijns betalen
Aan den hoogtijd der natuur,
Stemt gij beemd- en boschkoralen,
Schiets gij warmer zonnestrallen,
Waarom dan voor mij zoo guur?
Meimaand, brengt ge kruid en loover,
Huldsel voor 't verjongd getij;
Spreidt ge de aarde uw feestdos over
Waarom dan zoo dor voor mij?¹¹

In de ruim honderd verzen die daarop volgen, maakt Tollens duidelijk dat de meimaand, die ook wel bekend staat als de bloeimaand, zijn lof niet verdient. In mei komt de natuur weer volop tot leven, maar voor Tollens valt er weinig te genieten, nu het 'liefste roosje

Nicolaas Pieneman, Hendrik Tollens, circa 1835-1840. Particuliere collectie.

van zijn gaarde / Ligt verstorven en verkleurd'. De meimaand blijkt allesbehalve lieflijk maar guur en dor. Hij vraagt haar – de meimaand wordt als een vrouw gepersonifieerd – dan ook haar pracht te bedekken en het te laten regenen en stormen, in overeenstemming met zijn tranenvloed: 'Plast en stort in buijen neder / Als de tranen, die 'k ween [...] Zweept de stormen door de abeelen, / Want het stormt er in mijn hart'.¹² Met opzet kiest Tollens hier voor 'abeelen' ofwel witte populieren; deze werden traditioneel voorgesteld als schaduwrijke bomen, waaronder de liefde haar lustoord vond.¹³

Het gedicht drijft op de contrastwerking tussen het mooie en liefelijke imago van de meimaand en de rauwe realiteit. De bloesempracht, zonnestrallen en groene bladeren verhullen volgens Tollens het ware karakter van deze maand. Met behulp van het retorische middel van de 'repetitio' (herhaling) wordt de lezer steeds herinnerd aan haar bedrieglijke voorkomen. Door het vers heen treft de lezer uithalen aan als: 'Valsche gunst, te duur geboet!', 'Valsche pronk, te duur betaald!', 'Valsche Meimand, trotsch op roof!' en 'Valsche, die mijn bloemen rooft!' De tegenstelling wint aan kracht, doordat Tollens zijn dochtertje met een roos vergelijkt. Dat het 'schoonste roosje' uitgerekend in de meimaand is vergaan, onderstreept het huichelachtige karakter van deze maand: 'Maar de Meimaand bragt het leven / En zij trad het roosje dood!'¹⁴

Twee dingen springen in het oog. Ten eerste vinden we bij Tollens geen enkele verwijzing naar positieve of troostende factoren, zoals de gedachte aan een hiernamaals. Het

is één aanhoudende, langgerekte aanklacht die gekeerd is tegen de valse pracht van de meimaand. Zijn 'lief bloempje' is gevallen en vertrapt. Tollens rept met geen woord over een beter of eeuwig leven en berust niet in zijn lot. Ten tweede is de rouwende ik-figuur nadrukkelijk aanwezig in de tekst. Het eerste deel van de tekst heeft een wat algemenere toonzetting, maar in het tweede deel beginnen veel versregels met een observatie, wens of gevoelsmatige toestand van de dichter. Ook hier speelt de anafoor een belangrijke rol. Door dezelfde zinsconstructie te gebruiken is het effect op de lezer groter:

'k Zag het kwijnen, zwijnen, sterven,
Storten met verflenschte verwen
En verstuiven met het stof;
'k Zag het, doodsch en dor van trekken,
Diep vertrappen voor mij neêr;
'k Zag het slijk het schendig dekken,
't Lieve bloempje, zonder vlekken,
Zonder dorens, tot zijn weer! [...]

'k Zag een worm in 't hartje bijten
Er nestlen diep en vast;
'k Zag hem de aartjes openrijten,
Van zijn zwelgen leëggbrast;
'k Zag hem 't gift er binnen hagen,
En hij spoog het in mijn ziel!¹⁵

De observatie ('k Zag) maakt plaats voor een serie wensen ('k Wil) en emoties ('k Voel), waarbij Tollens een wrede paradox invlecht. Op een graf worden doorgaans bloemen en kransen gelegd, maar hij wil takken noch bloemen van de wrede meimaand vragen, want in deze 'siersels' schuilt gif. Hij wil de herfst om een 'tuiltje' smeken om het 'needrig terpje' te bedekken, want zo kan hij zich wreken op de maand mei. En hij verlangt nog meer. De natuur mag de meimaand veranderen in een gure winter en een chaos veroorzaken, opdat ze verzwolgen wordt:

Sneeuwt dan, winter! loeit dan, stormen!
Plast dan, buijen! Stort u neêr!
Laat natuur een bajert vormen:
Schendt haar, vlagen! Knaagt haar, wormen!
Want geen Meimaand siert haar meer!¹⁶

De dichter maakt zo korte metten met de bloeimaand die zijn naam geen eer aandoet. Tollens' veroordeling van de meimaand lijkt vooral een reflectie te zijn van zijn eigen particuliere situatie, maar kan ook gelezen worden als een kritisch commentaar op andere teksten. Er bestond een lange traditie van het zingen van wereldlijke en geestelijke meeliederen, waarin de triomf van de zomer over de winter werd gevierd.¹⁷ In een liederenboekje voor de jeugd uit 1804 is bijvoorbeeld een 'Meilied' opgenomen, waarin het doorbreken van de zon wordt gevierd:

Kom, Lieve Jeugd! een vrolijk Lied!
De lieve Mei ter eer!

Er daalt uit wolkjes, bol en mild,
Een stroom van zegen neêr,

Het regent bloemen, kruid en gras,
Hoe malsch is ieder drop.
Daar breekt het Zonlicht helder door.
De gansche lugt klaart op [...]

Door ons, ons Kind'ren ook gejuicht
Ja met een blij gemoed
En met een dankbaar lofgezang
De lieve Mei begroet!¹⁸

Dat soort lofzangen komen we ook tegen in gedichten van binnen- en buitenlandse poëten, die Tollens zeker gekend heeft. Zo bejubelde Hubert Corneliszoon Poot in zijn 'gezag van rozen' de meimaand met zijn 'bebloemde lieflijkheden'.¹⁹ Ook de Duitse dichter Johann Wolfgang von Goethe schreef geëxalteerde lenteverzen, waaronder het bekende 'Mailied'. De schoonheid van de natuur correspondeerde met het gelukzalige, verliefde gevoel van de dichter:

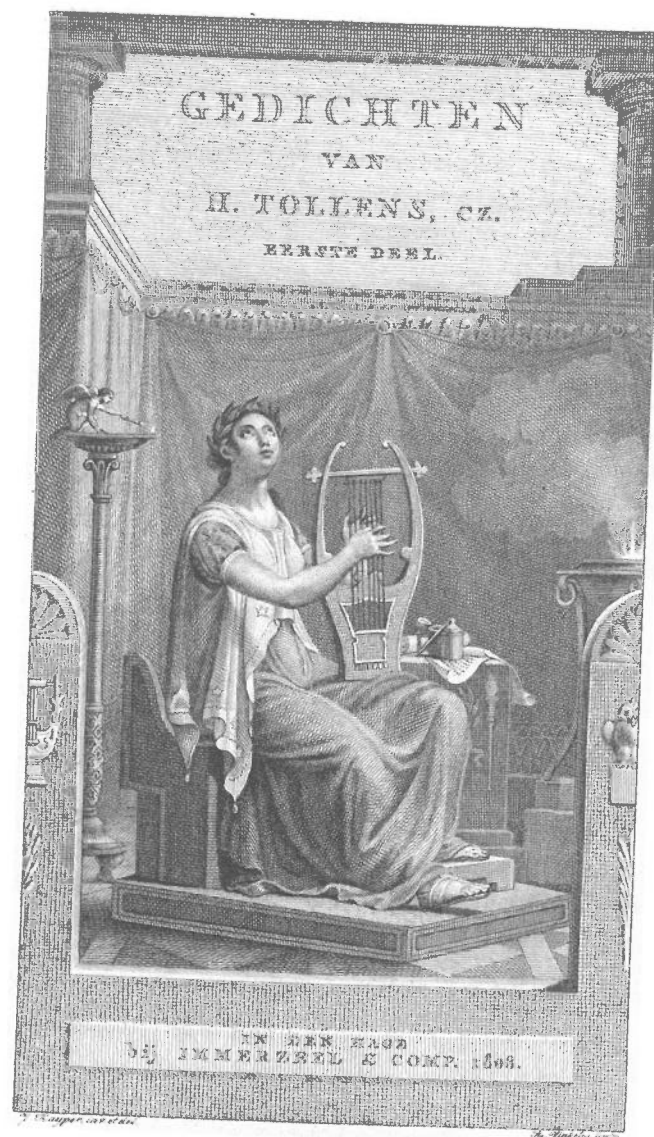
Wie herlich leuchtet
Mir die Natur
Wie glänzt die Sonne
Wie lacht die Flur' [...]

O Mädchen, Mädchen
Wie lieb ich dich
Wie blickt deine Auge!
Wie liebst du mich!²⁰

Daarnaast schreef ook Matthias Claudius, Tollens' lievelingsdichter, een ode op de meimaand ('Im Mai'), waarin hij de natuur bedankte voor al haar pracht:

Tausend Blumen um mich her,
Wie sie lachend stehn!
Adam hat nicht lachender
Sie am Phrat gesehn.
Hier, die schöne grüne Flur,
Hier, der Wald, und der Waldgesang!
O Natur, Natur,
Habe Dank!²¹

Elders heb ik betoogd dat het loont om Tollens' werk vanuit een transnationaal perspectief te bestuderen, omdat hij zich sterk liet inspireren door het werk van buitenlandse dichters.²² Ook in dit geval resoneren teksten als die van Goethe en Claudius in zijn werk, met dit verschil dat hij er het negatief van produceert. Tollens draait het bekende beeld van een bloemenrijke, prachtige maand om en weigert de natuur te bedanken ('Neen, ik zal uw lof niet zingen'). In plaats daarvan uit hij zijn woede over de meimaand die hem heeft afgenomen wat hem zo lief was. Hij vraagt de natuur om de meimaand die hem heeft afgenomen te laten verdwijnen. Waar de meimaand bij anderen reden is tot eufori-

Titelprint van het eerste deel van Hendrik Tollens' Gedichten, 1808. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

sche gevoelens en dankbaarheid, maakt Tollens omstandig duidelijk dat er in zijn optiek geen enkele reden tot vreugde is.²³

Op de dood van mijn zesjarige dochtertje

Ruim vijf jaar na het overlijden van Petronella Carolina werd Tollens opnieuw geconfronteerd met de dood van een van zijn kinderen, toen zijn dochter Jansje aan koorts bezweek. Ook op haar dood schreef hij een uitgebreid gedicht waarin hij zijn verdriet uitte. Het 188 versregels tellende gedicht opent als volgt:

Menig traantje is gevallen,
Dierbaar lijkjen, op uw graf,
Maar, helaas! Met geen van alleen
Viel mij 't wee den boezem af
Menig zuchtjes is gevaren,
Is gevloten uit mijn hart,
Maar niet een, hoe veel zij waren,
Gaf verlichting aan mijn smart:
'k Zal beproeven, dierbaar wichtje
Dat Gods wil verengeld heeft!
Of een treurig lijkgedichtje
Adem aan mijn boezem geeft.²⁴

Het centrale onderwerp van het gedicht is de vraag of en zo ja hoe, de ik-figuur, zijn pijn kan verlichten. Het verdriet is immens groot en de dichter zoekt wanhopig naar momenten van verlichting of troost.

In het gedicht gaat Tollens de discussie aan met twee beroemde voorgangers die ook lijkgedichten over hun kinderen schreven: Joost van den Vondel en Hubert Korneliszoon Poot. In 1632 schreef Vondel 'Kinder-lyck', naar aanleiding van het overlijden van zijn zoon Constantijn, die in zijn eerste levensjaar was overleden. Hij verwoordde daarin de algemene les dat aardse zaken vergankelijk zijn, terwijl het leven in het hiernamaals eeuwig is ('Eeuwich gaat voor ogenblick'). Een jaar later overleed zijn achtjarige dochter Sara en had de algemene levensles plaatsgemaakt voor rouw en verdriet. Iedere vorm van *consolatio* ontbrak. Vondels lijkgedichten klonken door in een vers dat Poot op zijn overleden dochter Jacoba in 1733 schreef. Het meisje werd slechts dertien dagen oud, maar de dichter wijst erop dat ze desondanks niet mogen treuren: 'Uw heil verbiedt ons 't klagen'.²⁵

Tollens' gedicht wemelt van de intertekstuele verwijzingen naar zijn voorgangers. Een van de meest in het oog springende is de scène waarin hij (tevergeefs) troost zoekt in zijn dromen. 's Nachts droomt de ik-figuur dat zijn dochtertje weer springlevend is en vrolijk rondhuppelt. Dan kan de dichter zijn armen weer om haar heenslaan en naar haar luisteren:

En nog eens van u te droomen
Is mijn laatst gebed aan God:
Hij verhoort het! 'k Heb uw weder,
Nog eens weder, dierbaar wicht!
'k Sluit nog eens, verrukt en teeder,
De armen u om 'lijffe digt;
'k Hoor nog eens het vlejend kwelen,
Daar mijn ziel zoo graag aan hong,
'k Hoor nog eens het roerend streelen
Van uw tooverzoete tong.
'k Zie u weër de leedjes reppen,
Vrolijk rennen, vlug en snel,
En uw hartje vreugde scheppen
In het schaatrend kinderspel.²⁶

Het genoegen blijkt echter van korte duur, wanneer de realiteit weer doordringt:

'k Zie ... o hemel! zij verkleuren,
Zij verschieten, doodsch en bleek;
'k Zie haar lonkend oogje treuren,
Dat zoo blij en dartel keek;
'k Zie dat hoofdje nederzijgen [...]
'k Zie het lijkje op de sponde
Kil verstijven, bleek en naar.²⁷

Tollens' beschrijving is een variant op Vondels lijkdicht op Sara. Ook Vondel beschrijft hoe vrolijk en dartel het meisje aan het spelen is, totdat de dood een abrupt einde aan haar leven maakt:

Maar wat gebeurt? Terwijl het zich vermaackt,
zo wort het hart geraackt
(Dat speelzieck hart) door enen scharpen flits,
te dootlick en te bits.
De Doot quam op de lippen
en 't zieltje zelf ging glippen.²⁸

Bij Tollens zien we een soortgelijk procedé: het ene moment is het kind nog lustig aan het spelen, het andere moment is ze door de dood weggerukt.

Anders dan in zijn gedicht over Constantijn laat Vondel in zijn vers op Sara de algemene les achterwege. Hij laat ruimte open voor verdriet en vertwijfeling door erop te wijzen dat de grafkransen zullen vergaan, terwijl zijn vaderlijke smart zal voortduren: 'wat baat / De groene en gouden lover / Die staatsi gaat haast over'.²⁹ Precies op dat punt gaat Tollens nog een stapje verder. Zijn verdriet is zo tomeloos, dat hij Gods oordeel bevraagt:

Geeft mij weêr wat ik verloor
Wat de toekomst moog beloven,
Die het weêrzien ons bespaart,
Engeltje bij God hier boven!
'k Wensch u nog terug op aard
Zoo ik hooger magt vertoren'
En met God in 't oordeel treê,
Och, wie mag de rede hooren,
Als het hart bezwijmt in 't wee?³⁰

Ofwel: in weerwil van de gedachte dat het meisje nu een engeltje is bij God (denk aan Constantijn), kan hij niet anders dan haar terugwensen op aarde. Hij kan Gods wil niet bevatten, omdat hij wegwijnt van verdriet. En aan dat verdriet lijkt maar geen einde te komen: 'Treuren wil ik, eenzaam dwalen, / Rouwen met verdoolden geest, / Duizendmaal uw naam herhalen, / Lieve mij zoo dier geweest!'³¹

Maar dan vindt alsnog een wending plaats aan het slot. Wanneer de bedroefde vader zich realiseert dat zijn dochttertje in het hiernamaals zijn verdriet kan zien en daar wellicht om moet huilen, komt hij tot inkeer. Hij spreekt de wens uit dat de ellende des te zwaarder op hem mag drukken, als haar welzijn maar gegarandeerd is:

Laat mij 't wee te zwaarder drukken,
Foltren boven kracht en taak,
En mijn schouder dieper bukken,
Zoo 't haar hooger zalig maak!
Dat te bidden, dat te hopen,
Dat zij nu geen zuchtje loost,
Zet mijn matten boezem open
Voor een zachten straal van troost.
Dat gelooven, dat bedenken,
Dat haar heil geen palen weet,
Schijnt een zoeter drop te schenken
In het bitter van mijn leed.³²

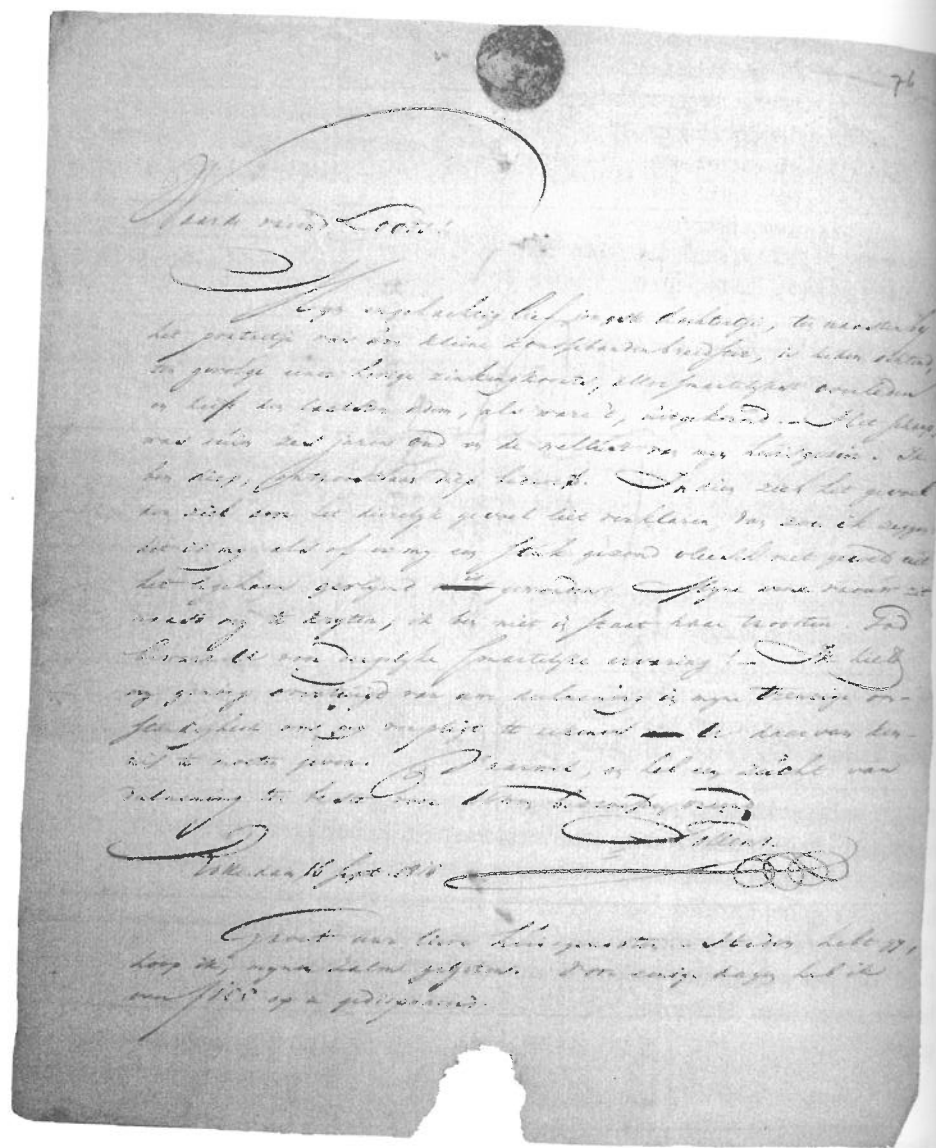
De slotregels zijn een duidelijke reactie op het gedicht van Poot uit 1733, waarin deze zich voorstelde hoe zijn overleden dochttertje lustig om Gods troon als een engeltje speelde. Van belang zijn vooral de drie laatste verzen: het meisje wordt door 'wee noch smart' gehinderd; haar heil verbiedt de ouders om te klagen:

Daer licht en speelt het nu zo schoon
Rondom den hoogste troon;
En spreit de wickjes luchtigh uit
Door wee noch smart gestuit
O bloem van dertien dagen,
Uw heil verbiedt ons 't klagen.³³

Tollens verwijst letterlijk naar de slotverzen van Poot door te stellen dat het heil van het overleden kind zijn leed zou moeten verzachten ('haar heil geen palen weet'). Echter, er is ook een belangrijk verschil: bij Tollens gaat het om een langdurige worsteling, waarbij het accent op het tomeloze verdriet ligt en de gedachte aan het hiernamaals niet troostrijk is. Tollens' slotwoorden klinken bovendien een stuk minder resoluut dan die van Poot. Dat het welzijn van Tollens' dochttertje daarboven geen grenzen kent, *schijnt* zijn leed te verzachten. Helemaal zeker is dat echter niet; daarvoor is het leed simpelweg te groot.

Besluit

Wanneer we de twee lijkdichten van Tollens in dialoog met andere gedichten lezen, winnen ze aan diepgang. Dit soort huiselijke gedichten was niet louter een directe afspiegeling van het 'alledaagse' leven, maar er kwam dichterlijk vakmanschap aan te pas. Een intertekstueel perspectief maakt duidelijk dat Tollens varieerde op bekende motieven en teksten en er zijn eigen draai aan gaf. De dichter benadrukte de onmetelijke diepte van zijn verdriet door afstand te nemen van bekende meigedichten die de bloeimaand verheerlijken en door zijn liefste engeltje weer terug op aarde te wensen. Hij plaatste bovendien openlijk vraagtekens bij de gangbare gedachte dat de heilzame toestand van het overleden kind in het hiernamaals troost bood. Dat Tollens' emoties zo oprecht en authentiek overkomen, had te maken met de retorische middelen die hij toepaste, in het

Brief van Tollens aan Cornelis Loots, 16 september 1814, waarin hij schrijft over het verlies van zijn dochtertje. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

bijzonder de *repetitio*. Zijn verzen sloten ook naadloos aan bij de toenmalige authenticiteitscultus, die voorschreef dat dichters hun oprechte gevoelens moesten tonen. Eenvoud en oprechtheid werden bovendien als typisch vaderlandse deugden beschouwd.³⁴

We moeten echter niet vergeten dat er achter deze verzen een rauwe werkelijkheid schuilging. In de hierboven al genoemde brief aan zijn goede vriend Loots wond de Rotterdamse dichter er geen doekjes om: het verdriet was ondragelijk groot. Zo groot, dat hij het sterven van zijn dochter met het amputeren van een gezond lichaamsdeel vergeleek.

Dat Tollens nog dezelfde dag zijn vriend inlichtte over het sterven van zijn dochtertje, zegt veel over de hechte band tussen beide mannen.

Minstens zo opvallend is echter het slot van de brief. Na de ondertekening volgt een kort postscriptum: 'Groet uwe lieve huisgenooten. – Heden hebt gy, hoop ik, mynen zalm gegeten. Voor eenige dagen heb ik over f 155 op u gedisponeerd.'³⁵ De toon is ineens heel anders. Tollens heeft kennelijk een zalm gestuurd en hoopt dat die genuttigd is. Hij verwijst ook naar een financiële kwestie. Uit zijn woorden valt op te maken dat Loots hem een flink geldbedrag was verschuldigd. De Rotterdamse dichter, die in het dagelijkse leven ook verfhandelaar was, liet zijn goede vriend weten dat hij het geld intussen geïnd had. Het leven ging door.

Literatuur

- Baert, Barbara & Veerle Fraeters (red.), *Aan de vruchten kent men de boom. De boom in tekst en beeld in de Middeleeuwse Nederlanden*. Leuven 2001.
- Beudeker, J., *Genealogie Tollens*. Krommenie 1995.
- Busken Huet, Cd., 'Tollens', in: Cd. Busken Huet, *Litterarische fantasien en kritieken*. Deel 6. Haarlem 1884.
- Claudius, Matthias, *Werke in einem Band*. München [1976].
- Gezangen voor kinderen en jonge lieden*. Haarlem 1804.
- Genestet, P.A. de, *De dichtwerken*. Ed. C.P. Tiele. Amsterdam z.j. (twaalfde druk).
- Goethe, Johann Wolfgang von, *Poetische Werke*. Deel 1. Berlin 1960.
- Honings, Rick & Lotte Jensen (red.), *Na 160 jaar. Nieuwe perspectieven op Hendrik Tollens*. Thema-nummer van *De Negentiende Eeuw* 40 (2016) 3.
- Jensen, Lotte, 'Joost van den Vondel, "Kinder-lyck"', in: Nina Geerdink, Jos Joosten en Johan Oosterman (red.), *De leeslijst. 222 werken uit de Nederlandstalige literatuur*. Nijmegen 2015, 86-87.
- Jensen, Lotte, 'Dichter des vaderlands? De transnationale Tollens', in: *De Negentiende Eeuw* (2016), 169-201.
- Krol, Ellen (red.), *Huiselijke poëzie*. Amsterdam 1999.
- Mathijssen, Marita, *Nederlandse literatuur in de romantiek, 1820-1880*. Nijmegen 2004.
- Oosterholt, Jan, *De ware dichter. De vaderlandse poëtische discussie in de periode 1775-1825*. Assen 1998.
- Poot, Hubert Kornelis, *Gedichten*. Ed. M.A. Schenkeveld-van der Dussen. Amsterdam 1995.
- Schenkeveld-van der Dussen, Riet, *Dichter en boer. Hubert Kornelis, zoon Poot. Zijn leven, zijn gedichten*. Amsterdam 2009.
- Tollens, H., *Gedichten*. Deel 2. Rotterdam 1822.
- Tollens, H., *Liedjes van Matthias Claudius*. Leeuwarden 1832.
- Vondel, Joost van den, *De werken*. Deel 3. Ed. J.F.M. Sterck e.a. Amsterdam 1929.

Noten

- 1 Brief van Hendrik Tollens aan Cornelis Loots, 16 september 1814. Met dank aan Henk Eijssens die mij een kopie van deze brief toezond.
- 2 Brief van Hendrik Tollens aan Cornelis Loots, 16 september 1814.
- 3 Brief van Hendrik Tollens aan Cornelis Loots, 16 september 1814.
- 4 Zie de inleiding in Tollens 1822, 2.

- 5 Tollens 1822, 63-68, 93-99.
- 6 Zie Krol 1999, 169.
- 7 Zie Mathijssen 2004, 101-109.
- 8 Busken Huet 1884.
- 9 Zie onder meer Honings & Jensen 2016.
- 10 Beudeker 1995. Met dank aan Ruud Poortier.
- 11 Tollens 1822, dl.1, 65.
- 12 Tollens 1822, dl.1, 65.
- 13 Zie het lemma 'abeel' in het *Woordenboek der Nederlandsche taal*, wnt.inl.nl.
- 14 Tollens 1822, 63.
- 15 Tollens 1822, 66.
- 16 Tollens 1822, 68.
- 17 Baert & Fraeters 2001, 171.
- 18 *Gezangen voor kinderen en jonge lieden* 1804, 18-19.
- 19 Geciteerd in Schenkeveld-van der Dussen 2009, 431-433.
- 20 Goethe 1960, 51-52.
- 21 Claudius [1976], 87. Claudius schreef ook nog een vers op de eerste meimorgen: 'Der Frühling; Am ersten Maimorgen'.
- 22 Jensen 2016.
- 23 Dertig jaar later was de pijn kennelijk voldoende afgezwakt. In 1832 nam Tollens namelijk een vertaling van Claudius' gedicht 'Im Mai' op in zijn bundel *Liedjes van Matthias*. Zie Tollens 1832, 94. Een literaire echo vinden we ook bij P.A. de Genestet, 'Op een kind in mei geboren'. Na een jubelend eerste deel op de geboorte van een jongetje in de geluksmaand mei, volgt de tragische 'wiegezing' van het tweede deel, waaruit blijkt dat zowel moeder als zoon smartelijk gestorven zijn. De Genestet z.j., 180-181.
- 24 Tollens 1822, 93.
- 25 Geciteerd in Poot 1995, 57. Zie over de doorwerking van Vondels lijdichten op latere auteurs: Jensen 2015.
- 26 Tollens 1822, 95.
- 27 Tollens 1822, 95-96.
- 28 Vondel 1929, 397.
- 29 Vondel 1929, 397.
- 30 Tollens 1822, 97.
- 31 Tollens 1822, 97.
- 32 Tollens 1822, 99.
- 33 Poot 1995, 57.
- 34 Oosterholt 1998, 11-14, 60-64.
- 35 Brief van Hendrik Tollens aan Cornelis Loots, 16 september 1814.

'In een vuile sloot had Hij hem gesmoord' 'Mijn broertje' van François HaverSchmidt

TON VAN DER Wouden

'Mijn broertje' is waarschijnlijk het bekendste verhaal van dominee-dichter François HaverSchmidt. Het verscheen oorspronkelijk in de almanak *De liefde sticht* voor 1874 en werd nadien opgenomen in de bundel *Familie en kennissen* (1876). Centraal thema is de theodicee: de vraag waarom een almachtige (en goede) God het toelaat dat de mens lijdt. In het verhaal beschrijft HaverSchmidt de gruwelijke verdrinkingsdood van een engelachtig jonger broertje. Door de gebeurtenis verliest hij zijn geloof. Dit geloofsverlies wordt heel concreet gemaakt in het feit dat hij niet meer kan bidden, zelfs het 'Onze Vader' niet, dat hij van zijn moeder geleerd heeft. Na een rondgang langs verschillende geloofsrichtingen binnen het protestantisme en een ernstig ziekbed komt hij, dankzij de liefde van zijn moeder, uit bij een nieuw, volgens critici naïef kinderlijk geloof: God is Liefde. Deze bijdrage gaat in op de geloofsstrijd die de dood van een kind teweeg kan brengen. In de woorden van Marita Mathijssen: 'Wat is dat voor een God die een onschuldig kind smoort in een sloot?'

François HaverSchmidt

François HaverSchmidt werd in 1835 geboren als de zoon van Nicolaas Theodorus HaverSchmidt, apotheker en wijnhandelaar te Leeuwarden, en Geeske Bekius. Grootvader François Bekius, predikant te Dantumawoude, was rolmodel voor de jonge Frans, die in navolging van zijn opa van 1852 tot 1858 theologie studeerde in Leiden. Daar woonde hij op de Hogewoerd boven een doodbidder en was hij actief in het studentencorps, onder meer als voorzitter en almanakredacteur. Afkomstig uit een 'gewoon' hervormde omgeving kwam hij tijdens zijn studie onder de invloed van de moderne theologen J.H. Scholten en Abraham Kuenen. Na zijn studie werd hij predikant in Foudgum en Raard (1859-1862), Den Helder (1862-1864) en ten slotte in Schiedam (1864-1894).

HaverSchmidt begon al vroeg met schrijven, zowel poëzie (bijvoorbeeld 'Barend Krul, grotesk-komisch gedicht' van 1849), als proza (bijvoorbeeld 'Leven en sterven van Jelle Gal' van 1850, waarin de kat Jelle op een afschuwelijke manier aan zijn einde komt).

In zijn studententijd is HaverSchmidt literair vooral actief als dichter, onder het pseudoniem Piet Paaltjens. De romantische, ironische verzen, die duidelijk invloed verto-